

Menke Bol

Ido Weijers, *Schuld en schaamte. Een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht*. Houten / Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum, 2000, ISBN 90-313-3419-7, 286 blz., f 69,50.

Een jeugdstrafrecht dat zijn pedagogische pretenties wil waarmaken, moet jongeren proberen aan te spreken op hun morele besef. Dat is de boodschap die Weijers met dit boek wil uitdragen. Hij begint met de vraag waarom er een apart strafrecht voor jeugdigen is. Na de invoering van de strafrechtelijke kinderwet in 1901 was men het er lange tijd over eens dat de pedagogische inzet zo'n afzonderlijk strafrecht rechtvaardigde. Vanaf het begin van de jaren '70 zijn er echter breuken ontstaan in die consensus. Volgens de auteur resteerde er niet veel meer dan een amorfe, vage notie van 'het belang van het kind'. Hij doet een poging het jeugdstrafrecht te voorzien van een nieuw pedagogisch fundament.

Hij geeft een uiteenzetting over wat hij noemt de dubbele paradox. De ene paradox is strafrechtelijk, de andere pedagogisch van aard. Met de strafrechtelijke paradox verwijst hij naar de spanning tussen twee beginselen van strafrecht, te weten enerzijds de preventie en anderzijds de vergelding. In de vergeldingsgedachte wordt straf gerechtvaardigd door wat in het verleden fout gedaan is; er wordt gestraft naar de mate van schuld. Effectieve preventie daarentegen richt zich op de toekomst, kent geen maat maar slechts een doel. Daarmee staat zij haaks op de maathoudende vergelding.

De oplossing van deze paradox draait volgens Weijers om twee dingen: het vinden van een minimale gemeenschappelijke grond van beide benaderingen en het zoeken naar een balans tussen beide. Met de paradox van de opvoeding wordt verwezen naar de vraag in hoeverre

een kind of jongere verantwoordelijk kan worden gesteld voor zijn daden. Drie aspecten van het concept verantwoordelijkheid worden nader geanalyseerd: het open karakter van het opvoedingsdoel en het begrip verantwoordelijkheid, het ontwikkelingsaspect en het reflexieve aspect.

Er is volgens Weijers een manier om aan de dubbele paradox te ontkomen, maar daarvoor dient de lezer eerst een beter inzicht te krijgen in de grondslag van het strafrecht en de plaats van de straf in de opvoeding. De rechtvaardiging van de straf is volgens de schrijver niet uitsluitend gelegen in vergelding, noch in preventie alleen, maar in wat hij noemt de *communicatieve dimensie* van het strafrecht: waar het om gaat is dat aan de dader duidelijk wordt gemaakt dat de straf geen uiting is van wraak of willekeur, maar dat straf een weloverwogen sanctie is waarmee primair morele grenzen worden gearticuleerd.

Ook als het gaat om de plaats van straf in de opvoeding, neemt Weijers afstand van meer gangbare opvattingen en presenteert hij een alternatieve benadering, die van de *zorgethiek*: de straf dient altijd te zijn verbonden met zorg en liefde voor het kind, waarbij *vertrouwen* het sleutelwoord is. Hij onderscheidt vier variaties van opvoedingsfouten, oftewel strafculturen. Het is uiteindelijk een combinatie van de communicatieve en zorgethische benadering die volgens Weijers het antwoord biedt op de dubbele paradox van het jeugdstrafrecht.

Vanuit deze visie houdt hij een aantal aspecten van het jeugdstrafrecht tegen het licht. Daarbij pleit hij voor een matig gebruik van strafrecht. Taakstraffen dienen uitsluitend te worden opgelegd als alternatief voor een vrijheidsstraf of een

geldboete; Halt-sancties zijn uit den boze en Stop (een experimentele aanpak voor kinderen onder de twaalf jaar) wordt omschreven als een juridisch en pedagogisch wangedrocht.

De auteur heeft een boeiend thema bij de kop. Het is een verademing om te merken dat over fundamentele kwesties als deze nog serieus wordt nagedacht, niet alleen door de schrijver zelf maar ook, getuige het grote aantal bronvermeldingen, door vele anderen. Het boek heeft een aansprekende titel, is prettig leesbaar, verlevendigd met casusbeschrijvingen en overzichtelijk ingedeeld. Op het eerste gezicht lijkt het ook inhoudelijk solide in elkaar te zitten, met een paradox die eerst wordt onderkend, vervolgens ontzenuwd en tenslotte omgetoverd tot een prachtige synthese van begrip en liefde. Het is bijna te mooi om waar te zijn. Sterker nog, het kan gewoon niet waar zijn.

Naar mijn mening is er in werkelijkheid geen sprake van een strafrechtelijke paradox, en dat is ernstig aangezien het één van de pijlers is waar heel het boek op rust. De essentie van mijn bezwaar schuilt in de opvatting dat vergelding en preventie haaks op elkaar zouden staan. De rechtvaardiging van vergelding ligt weliswaar in het verleden, maar dat hoeft geenszins te betekenen dat de wijze waarop zij tot uiting wordt gebracht niet ook doelmatig kan zijn. Van de vergelding gaat namelijk tevens een gedragsbeïnvloedende werking uit door het negatief bekrachtigen van het ongewenste gedrag. Deze gedragsbeïnvloeding staat geenszins haaks op de vergelding maar ligt veeleer in het verlengde ervan. Beide zijn kenmerkend voor zowel het jeugdstrafrecht als het algemene strafrecht, zij het dat bij jeugdigen het accent ligt op de gedragsbeïnvloeding en bij volwassenen meer op de vergelding.

Daarmee hebben we meteen de pedagogische component van het jeugdstrafrecht te pakken; want een strafrecht dat overwegend gedragsbeïnvloeding ten doel heeft, is een pedagogisch strafrecht. De eventuele pedagogische paradox en de oplossing daarvoor moet dan ook gezocht worden *binnen*, en niet buiten de strafrechtelijke discussie. Die paradox is in het strafrecht beter bekend als het vraagstuk van de toerekenbaarheid. Door een delict te plegen 'bewijst' iemand dat er wat schort aan zijn morele besef. Het tegenstrijdige schuilt in de vraag of hij desondanks geheel of ten dele verantwoordelijk moet worden gesteld voor zijn daad. Justitie heeft geen andere keus, want alleen op die manier kan worden aangehaakt bij (een minimum aan) reeds aanwezig moreel besef, dat weer een aanknopingspunt biedt voor de verdere versterking van het normbesef. Hopelijk komt zo de gestrafte stap voor stap tot volledige morele wasdom.

Weijers zoekt echter eerst naar een gezamenlijke noemer van wat hij ziet als twee tegenpolen. Deze bestaat uit een kleine overlapping (communicatie) die vervolgens wordt overgoten met een pedagogisch sausje (vertrouwen). Wat overblijft is een wel erg smalle basis voor het jeugdstrafrecht: dat delinquenten zoveel mogelijk moeten worden aangesproken op hun morele besef. Moet dat niet evenzeer een kenmerk zijn van het algemene strafrecht? Wat rechtvaardigt dan nog het bestaan van een apart strafrecht voor jeugdigen?

Als we de vergelding en gedragsbeïnvloeding niet opvatten als tegengestelde grootheden maar als twee kanten van dezelfde medaille, kunnen we ons regelrecht concentreren op de gedragsbeïnvloeding en ons afvragen of er wellicht leeftijdsgevoelige factoren zijn die de effectiviteit van sancties beïnvloeden en die daarmee het bestaan van een afzonderlijk strafrecht voor jeugdigen en/of kinderen zouden kunnen rechtvaardigen. Het is naar mijn mening de sociaal-cognitieve leertheorie die op deze vraag een bevredigend en bevestigend antwoord geeft. Deze theorie wordt royaal ondersteund door de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek. Zij schenkt aandacht aan tal van aspecten van de straf: het geven van

uitleg (communicatie) is daar een van, het belang van affectieve factoren (vertrouwen) een andere.

Maar er zijn veel meer kenmerken waaraan een straf dient te voldoen wil zij effectief zijn, en wat dat betreft is het geen toeval dat de Commissie Van Montfrans zo hamert op 'vroegtijdig, snel en consequent'. Dat zijn ook precies de kenmerken die Halt en Stop hoog in hun vaandel hebben staan. Alhoewel er nog veel mankeert aan deze nieuwe sanctiesystemen, doet Weijers met name Stop onrecht door dit experiment af te schilderen als een 'nieuw dieptepunt'. Bovendien doet hij het voorkomen alsof jonge kinderen hooguit tot kattenkwaad in staat zouden zijn, en nooit tot erger dan dat. Juist voor (sommige) kinderen die ernstige feiten plegen en/of die bij herhaling in de fout gaan, kan een Stop-achtige reactie veel goeds brengen. Want net zo min als kattenkwaad mag worden gecriminaliseerd, mag de echte criminaliteit van jonge kinderen worden gebagatelliseerd.